

Anna Dunin-Dudkowska, Anna Trębska-Kerntopf

**TEKSTY PRYMARNE, ADAPTOWANE I SEKUNDARNE
W NAUCZANIU JĘZYKA POLSKIEGO JAKO OBCEGO
NA POZIOMIE ŚREDNIM – PROBLEMY I POSTULATY**

Kursy przygotowawcze dla młodzieży polonijnej ze Wschodu prowadzone są od 1988 r. w wielu ośrodkach w Polsce, również w Lublinie w Centrum Języka i Kultury Polskiej dla Polonii i Cudzoziemców. Nauczanie języka polskiego w tych grupach wymaga specyficznego podejścia nauczyciela ze względu na ściśle określony cel kształcenia, tzn. przygotowanie do studiów w Polsce oraz pokrewieństwo języka polskiego i rosyjskiego. W ciągu tych 10 lat zmieniły się realia naszego życia politycznego i ekonomicznego, a co za tym idzie, programy studiów na niektórych kierunkach polskich uczelni. Początkowo młodzież ze Wschodu kierowana była głównie na studia humanistyczne, w tym najczęściej na filologię polską. Obecnie, w związku z koncepcją szerszego kształcenia inteligencji w środowiskach polonijnych na terenie byłego ZSRR¹, obserwujemy zwiększony napływ młodzieży na takie kierunki, jak: prawo, ekonomia, dziennikarstwo, politologia, filologie zachodnie.

Przyjmując, że przygotowanie językowe kandydatów na studia w Polsce powinno obejmować zarówno nauczanie języka ogólnego, jak i kształcenie specjalistyczne², sądzimy, że możliwe jest prowadzenie zajęć z tekstem autentycznym lub nieznacznie adaptowanym niemalże od początku nauki na roku zerowym. Pracując od początku z młodzieżą ze Wschodu zaobserwowaliśmy,

¹ Por.: W. Miodunka, *Stan aktualny i przyszłość promocji języka polskiego w świecie*, [w:] *Nauczanie języka polskiego jako obcego. Materiały z konferencji Grupy „Bristol”*, red. W. Miodunka, Kraków 1997, s. 270.

² Por.: W. Miodunka, *O koncepcję kształcenia w Polsce młodzieży polskiej ze Wschodu*, [w:] *Problemy kształcenia Polaków ze Wschodu*, Lublin 1992.

że w pierwszych latach duża część studentów przyjeżdżała z bardzo słabą znajomością języka polskiego. Wynikało to w dużej mierze z braku wpływu strony polskiej na system rekrutacji w miejscu zamieszkania słuchaczy. Nauka języka polskiego rozpoczynała się wówczas na poziomie wstępnym, toteż do prowadzenia lektoratu mogły być wykorzystane typowe podręczniki do nauczania języka polskiego jako obcego.

Wraz ze wzrostem udziału strony polskiej w rekrutacji na studia odbywającej się na terenach byłego ZSRR, obserwujemy poprawę stopnia znajomości języka polskiego i stopniowe wyrównywanie się poziomu przybywających słuchaczy. Z roku na rok zmniejsza się ilość kandydatów ze słabą znajomością języka (choć stopień przygotowania młodzieży z Kazachstanu jest w dalszym ciągu niewystarczający). Zauważamy, że większość grup rozpoczynających rok zerowy przystępuje do realizacji programu na poziomie średnim (potwierdzeniem tego są wyniki testów diagnostycznych na początku roku akademickiego). Dzięki temu możliwe jest już w pierwszym semestrze tworzenie grup pod kątem przedmiotów specjalistycznych.

Mimo że jeszcze przez dłuższy czas studenci mają kłopoty wynikające z interferencji języka rosyjskiego³, to jednak ich możliwości komunikacyjne pozwalają na pracę z tekstami autentycznymi od początku nauki na roku zerowym.

Analiza osiągnięć naszych absolwentów na wyższych uczelniach wskazuje, iż ich kłopoty w nauce wynikają, m. in., z braków merytorycznych⁴, dlatego też w ramach lektoratu języka polskiego pracujemy w Lublinie z tekstami wybranymi z podręczników uniwersyteckich i prasy popularnonaukowej. Umożliwia to studentom zapoznanie się z materiałem leksykalnym i pojęciowym przyszłych studentów.

Nasze doświadczenia w pracy z grupami o profilu prawniczym, ekonomicznym i polonistycznym dowodzą, że zajęcia z wykorzystaniem tekstów autentycznych i adaptowanych są dla studentów korzystne i atrakcyjne. Lekcje opierające się na takich tekstach wymagają jednak od lektora większego zaangażowania i przygotowania. Niestety, mamy do dyspozycji niewiele wyborów tekstów specjalnie do tego celu opracowanych. Na

³ Por.: G. Przechodzka, *Z problematyki konferencji językowej w nauczaniu języka polskiego Polaków ze Wschodu*, [w:] *Metodyka kształcenia językowego Polaków ze Wschodu*, Lublin 1993; B. Krucka, *Rusycyzmy składniowe w języku Polaków ze Wschodu na tle polsko-rosyjskich kontrastów językowych*, [w:] *Kształcenie sprawności komunikacyjnej Polaków ze Wschodu*, Lublin 1995.

⁴ Por.: J. Mazur, *Kształcenie Polaków ze Wschodu w świetle badań ankietowych i doświadczeń CJKiP UMCS w Lublinie*, [w:] *Problemy kształcenia Polaków...*; idem, *Metodyka nauczania języka polskiego w aspekcie specyfiki potrzeb Polaków ze Wschodu*, [w:] *Metodyka kształcenia...*; B. Ostromięcka-Frączak, *Stan wiedzy o języku polskim studentów pierwszego roku polonistyki dla cudzoziemców w Uniwersytecie Łódzkim*, [w:] *Merytoryczne kształcenie Polaków ze Wschodu*, Lublin 1994.

zajęciach korzystamy z podręczników krakowskich, łódzkich, wrocławskich i lubelskich. Odczuwamy jednak brak wyboru tekstów prawniczych, ekonomicznych, literackich na poziomie uniwersyteckim z odpowiednim zestawem ćwiczeń. Praca z takimi tekstami jest najlepszym przygotowaniem do późniejszych studiów wyższych na wybranym kierunku. W wyższej uczelni studenci będą mieli do czynienia wyłącznie z tekstami autentycznymi. Rok zerowy stanowi zatem ostatni moment wprowadzenia ich w technikę pracy na studiach w Polsce. Nasi absolwenci informują z wdzięcznością, jak bardzo pomocne okazały się dla nich te ćwiczenia wprowadzające ich w tematykę zajęć pierwszego roku studiów. Stąd zrodził się pomysł naszego artykułu. Pragniemy w nim podzielić się naszymi spostrzeżeniami, dotyczącymi wykorzystania tekstów prymarnych i adaptowanych w procesie przyswajania języka polskiego jako obcego na poziomie średnim, a także ukazać problemy i przedstawić postulaty, wynikające z naszych doświadczeń.

Tekst⁵ jako podstawowa jednostka komunikacji werbalnej jest tym materiałem nauczania, który w mniejszym lub większym stopniu może przybliżyć autentyczność procesu komunikacyjnego w stosunkowo nienaturalnej sytuacji nauczania języka na kursach języka polskiego dla cudzoziemców. Praca z tekstem wymaga od ucznia opanowania sprawności językowych, leksyki i reguł gramatycznych oraz ustosunkowania się do zawartych w nim problemów. Odpowiednio dobrane teksty prezentują zarówno informacje językowe i gramatyczne, jak też kulturoznawcze i realizmowe. Kształcą także umiejętność prowadzenia konwersacji i dyskusji na tematy w nich poruszane.

W metodyce nauczania języków obcych istnieje wiele kryteriów podziału tekstów. Podstawowym rozróżnieniem jest kryterium glottodydaktyczne, na podstawie którego wyodrębnia się teksty prymarne, adaptowane i sekundarne⁶.

Teksty prymarne, inaczej oryginalne, to teksty autentyczne, nie zmienione dla celów dydaktycznych.

Teksty adaptowane to fragmenty tekstów prymarnych, specjalnie przystosowane dla dydaktyki poprzez uproszczenie i zredukowanie leksyki oraz trudniejszych struktur gramatyczno-składniowych.

Teksty sekundarne, inaczej preparowane, są opracowywane specjalnie dla celów dydaktycznych i przeważnie służą do zilustrowania określonych problemów gramatycznych, wprowadzania nowej leksyki lub przekazywania określonych wiadomości kulturoznawczo-realizacyjnych.

Naszym zdaniem odpowiednio dobrane teksty prymarne i adaptowane mogą być optymalnym materiałem do nauczania języka obcego na poziomie średnim. Postaramy się teraz przedstawić, na czym polega przewaga tych tekstów nad tekstami sekundarnymi.

⁵ Omówienie definicji tekstu zawiera artykuł J. Mazura, *Lingwistyka tekstu na słowiańskim obszarze językowym*, maszynopis (*Textlinguistic im slavischen Sprachraum*), [w:] *Text- und Gesprächslinguistik*.

⁶ A. Kozłowski, *Literatura piękna w nauczaniu języków obcych*, Warszawa 1991.

Uważamy, że w nauczaniu na poziomie średnim należy przyznać pierwszeństwo takim tekstom, ponieważ stwarzają naturalną sytuację komunikacyjną. Teksty prymarne i adaptowane prezentują uniwersalny materiał językowy o dużym zróżnicowaniu stylistycznym i wszechstronnej tematyce, a także szeroki zakres materiału gramatycznego odzwierciedlonego w określonych kontekstach. Ponadto, autentyczność komunikacyjna tekstów prymarnych stanowi silny bodziec do poznawania rzeczywistości pozajęzykowej⁷ zawartej w tych tekstach i stymuluje do wyrażania swojej opinii na ten temat. Oznacza to, że tekst prymarny zarówno pomaga w opanowaniu określonych sprawności receptywnych, jak i uczy umiejętności aktywnego i kreatywnego pod względem językowym i intelektualnym ustosunkowania się do poruszanych zagadnień.

Zdajemy sobie sprawę, że w procesie nauczania języka w ramach lektoratu języka polskiego muszą współwystępować teksty autentyczne, adaptowane i sekundarne. Apelujemy jednak o jak najszersze stosowanie tekstów prymarnych. Apel ten wynika z doświadczeń autorek w pracy ze studentami na poziomie średnim. Mamy wrażenie, że istnieje dysproporcja pomiędzy stopniem trudności i zaawansowania językowego zawartych w podręcznikach stosowanych na lektoracie tekstów sekundarnych a specjalistycznych tekstów adaptowanych i prymarnych wykorzystywanych na zajęciach kierunkowych. Mimo niewątpliwych zalet stosowania tekstów prymarnych w nauczaniu języka polskiego jako obcego nie możemy bazować wyłącznie na nich. Okazuje się bowiem, że nie jest łatwo znaleźć odpowiedni tekst prymarny dla grupy na poziomie średnim. Dlatego też w momencie, gdy specjalistyczne teksty oryginalne stanowią pod względem językowym i tematycznym materiał stosunkowo trudny, należy je poprzedzić tekstami adaptowanymi. Autorki artykułu, na podstawie własnych doświadczeń uważają, iż najkorzystniejszym typem adaptacji jest adaptacja *sensu largo*⁸. Jej niewątpliwą zaletą jest nieingerowanie w tekst pod względem formalnym, językowym i tematycznym.

Zastanowimy się teraz, jakimi zasadami powinien kierować się nauczyciel przy doborze tekstów prymarnych i adaptowanych na lektorat. Wśród kryteriów decydujących o przydatności takich tekstów na potrzeby glotodydaktyki najważniejsze wydają się nam następujące:

1) wybrane teksty powinny być podporządkowane celom nauczania, a więc brać pod uwagę aspekty tematyczno-językowe i estetyczno-pedagogiczne;

2) teksty realizowane na lektoracie powinny być zgodne z możliwościami poznawczymi, poziomem rozwoju intelektualnego i psychicznego uczniów;

⁷ Komunikacja interkulturowa między ludźmi możliwa jest dzięki znajomości językowego obrazu świata rozmówcy, będącego odzwierciedleniem i interpretacją jego indywidualnych i zbiorowych doświadczeń.

⁸ A. Kozłowski, *Literatura piękna...*, s. 31.

3) teksty muszą być dostosowane do poziomu zaawansowania językowego studentów.

Ponadto sądzimy, że dobierając teksty powinniśmy pamiętać o:

- 1) zasadzie stopniowania trudności;
- 2) wcześniejszym wprowadzaniu tekstów operujących językiem ogólnym i reprezentatywnym dla częściej spotykanych sytuacji społecznych, następnie stopniowym zwiększaniu zawartości słownictwa nacechowanego, żargonowego i neologizmów;
- 3) zaczynaniu od tekstów bogatych w akcję, prezentujących zagadnienia konkretne, zaś dopiero w późniejszych etapach stosowaniu tekstów refleksyjnych i prezentujących zagadnienia abstrakcyjne;
- 4) wybieraniu utworów autorów współczesnych zajmujących się aktualnymi problemami społeczeństwa i posługujących się współczesnym językiem polskim;
- 5) uwzględnianiu tekstów prezentujących realia i zasługi osób związanych z krajem pochodzenia studentów;
- 6) dobieraniu tekstów prezentujących bohaterów w wieku zbliżonym do wieku słuchaczy i poruszających ważne dla nich problemy;
- 7) uwzględnianiu zainteresowań uczących się i kierunku ich przyszłych studiów;
- 8) wykorzystywaniu tekstów, do których istnieją pomoce audiowizualne (ilustracje, nagrania, filmy, słuchowiska).

Kiedy już zdecydujemy się na konkretny tekst, pojawia się następny problem: jak pracować z tekstem prymarnym i adaptowanym?

Praca z tekstem autentycznym lub po adaptacji selektywnej czy komplementarnej powinna uwzględniać trzy fazy procesu glottodydaktycznego: prezentację, objaśnienie i utrwalenie.

Formy prezentacji tekstu mogą być różne – odczytanie przez nauczyciela, przekazanie za pomocą środków audiowizualnych czy też samodzielne przeczytanie przez ucznia najpierw po cichu, a następnie głośno.

Zaletą fonicznej prezentacji tekstu jest przyzwyczajanie uczniów do słuchania i rozumienia wypowiedzi „native speaker”. Istotnym warunkiem właściwego przyswojenia tekstu jest jego, co najmniej, kilkakrotne przesłuchanie.

Prezentacja tekstu może być poprzedzona krótkim wprowadzeniem (przez nauczyciela lub wyznaczonego wcześniej ucznia) np. w postaci streszczenia, krótkiej biografii, zapoznania z problemem. Po prezentacji tekstu nauczyciel ma do wyboru różne formy pracy z tekstem (ustne bądź pisemne), mające na celu objaśnianie i utrwalanie poznanego materiału.

Do najczęściej stosowanych ustnych i pisemnych form pracy z tekstem na poziomie średnim można zaliczyć:

- 1) układanie pytań do tekstu;
 - 2) odpowiedzi na pytania (pytania na zrozumienie globalne i szczegółowe);
 - 3) opowiadanie tekstu narracyjnego;
 - 4) streszczenie;
 - 5) wyszukanie w tekście odpowiednich wiadomości merytorycznych lub gramatycznych;
 - 6) układanie dialogów na podstawie przeczytanego tekstu;
 - 7) zamiana tekstu w formie dialogu na opowiadanie lub odwrotnie;
 - 8) zamiana osoby, czasu i miejsca akcji;
 - 9) przekształcenie stylu tekstu;
 - 10) typowe ćwiczenia stosowane w pracy z tekstem literackim, np. charakterystyka postaci, układanie różnych wersji zakończenia, interpretacja wymowy tekstu czy jego tytułu;
 - 11) opis ilustracji do tekstu;
 - 12) rekonstrukcja tekstu na podstawie podanych fragmentów;
 - 13) teksty z lukami (wstawianie wyrazów lub fragmentów);
 - 14) ćwiczenia translatorskie i porównawcze;
 - 15) przewidywanie treści tekstu na podstawie podanego tytułu;
 - 16) wyjaśnianie znaczenia nowych słów za pomocą słowników językowych i tematycznych;
 - 17) układanie zdań z nowymi jednostkami leksykalnymi;
 - 18) wywiad z bohaterami tekstu.
- Do typowo ustnych form pracy zaliczymy:
- 1) czytanie tekstu;
 - 2) uczenie się na pamięć fragmentów tekstów (teksty literackie, naukowe);
 - 3) recytacja (teksty literackie);
 - 4) dyskusja i rozmowa na podstawie tekstu.
- Natomiast typowo pisemne formy pracy z tekstem to:
- 1) przygotowanie referatu, np. na temat autora tekstu, epoki literackiej, skali danego problemu w kraju ucznia;
 - 2) recenzja tekstu;
 - 3) wypracowanie związane z tekstem prasowym lub literackim;
 - 4) pisanie tekstu ze słuchu.

Każda z wymienionych technik może podlegać pewnym modyfikacjom, np. opowiadanie tekstu może być zespołową reprodukcją tekstu, skróceniem lub rozszerzeniem tekstu itp.

Techniki testowania stopnia opanowania tekstu omówione zostały szczegółowo w pracy H. Komorowskiej *Testy w nauczaniu języków obcych*⁹.

Zachęcając wszystkich lektorów języka polskiego jako obcego do jak najczęstszego stosowania na poziomie średnim oryginalnych i adaptowanych

⁹ H. Komorowska, *Testy w nauczaniu języków obcych*, Warszawa 1984.

tekstów zarówno pisanych, jak i mówionych chcemy dorzucić jeszcze kilka uwag podkreślających ich zalety. Otóż naszym zdaniem teksty tego typu:

- 1) dostarczają wzorców zachowań kulturowych w danej społeczności;
- 2) wzmacniają motywację do dalszej nauki, podnosząc samoocenę studenta, który widzi praktyczną korzyść z poznawania języka obcego;
- 3) przekazują zawartą w języku interpretację rzeczywistości;
- 4) dostarczają wzorców konstrukcyjnych do budowy samodzielnych tekstów;
- 5) wprowadzają studenta w tematykę przyszłych studiów;
- 6) wykształcają nawyk czytania prasy i literatury polskiej, słuchania radia, oglądania telewizji i taśm wideo;
- 7) zaznajamiają z historią i kulturą polską, tradycją i mentalnością Polaków.

Sądzymy, że w gestii lektora jest także wskazywanie słuchaczom, w jaki sposób sami mogą doskonalić język opierając się na tekstach autentycznych. Zachęcajmy więc do:

- 1) czytania aktualnej prasy polskiej;
- 2) oglądania dzienników telewizyjnych, programów publicystycznych i edukacyjnych;
- 3) słuchania audycji radiowych;
- 4) czytania literatury pięknej i fachowej w języku polskim.

Reasumując, uważamy, że:

1. Większość tekstów na poziomie średnim powinny stanowić teksty oryginalne i adaptowane zarówno pisane, jak i mówione. Udział tekstów prymarnych powinien zwiększać się wraz ze wzrostem poziomu opanowania języka.
2. Istnieje potrzeba zwiększenia ilości wyborów tekstów zawierających teksty specjalistyczne z ćwiczeniami dla grup na poziomie średnim (prezentujących teksty dla grup o profilu prawniczym, ekonomicznym, polonistycznym). Pewien krok w tym kierunku w naszym Centrum już uczyniono. Informujemy, że w najbliższym czasie ukazać się będą w druku następujące pozycje przygotowane przez pracowników CJKPdPiC:

1. Ciesielska R., Dunin-Dudkowska A., Przechodzka G., *Język polski w różnicowaniu społecznym i stylistycznym. Wybór tekstów*.

2. Ciesielska-Musameh R., Trębska-Kerntopf A., *Historia literatury polskiej dla cudzoziemców*, t. 1, *Średniowiecze*.

3. Dunin-Dudkowska A., Grzesiuk A., *Język polski dla biznesmenów*.

Oprócz tego, autorki artykułu przygotowują wybór tekstów ekonomicznych i prawniczych z ćwiczeniami i kasetami dla cudzoziemców.

Przedstawiając nasze skromne uwagi dotyczące tekstów stosowanych na lektoracie języka polskiego jako obcego liczymy, że pracownicy innych ośrodków podzielą się również swoimi doświadczeniami w tej materii, udzielając nam wielu cennych rad i wskazówek.